

tativnog stimulusa, već režiranjem prilika (i davanjem vremena) da u učeniku proradi zakon analogije da se u njemu razvije *osjećaj* za gramatiku određenog jezika. A stvaranje *čvrste unutrašnje gramatike* proces je koji zahtijeva određeno vrijeme, jer gramatici je, zbog njenog nenaglašenog položaja u rečenici i neinformativnog karaktera, potrebna visoka redundantnost. Gramatika je ona koja se, od svih govornih disciplina, najviše uči kroz govor, upravo u dijalogu, uzbudljivom i dramatičnom metodom pokušaja i pogreški.

Učimo, dakle, govor putem govora i govornih metoda, a jezik putem njemu svojstvenih (i daleko više istraženih) jezičnih metoda. Ne zavaravajmo se da poučavamo govor ako svi indiciji govore o tome da upravo poučavamo jezik. Neka i ovaj put sredstvo bude primjereno cilju, jer to je najkraći i najadekvatniji put kojim se taj cilj postiže. Ne bojmo se da ćemo time što smo demistificirali svoje namjere izgledati manje »stručni«. Jasnim spoznavanjem svoga cilja i točnim definiranjem svoga predmeta mi tu stručnost upravo najočitiije pokazujemo. Olakšajmo u isto vrijeme posao našem učeniku time što ćemo ga testirati na odgovarajući način. Izuzetno tešku situaciju u kojoj se nalazi svaki učenik stranog jezika zbog toga što mora usvajati vještinu koja odgovara davno prohujalom dobu njegova ranog djetinjstva mi još otežčavamo podvr-gavajući ga do kraja neprimjerenom testiranju: zar nam se dnevno ne događa da testiramo vještinu govora, a poučavali smo jezik (ili obrnuto, što je sveje-dno)?

Danas, kad se težište s učenja stranog jezika najčešće prebacuje na usva-janje stranog govora, kao osnovni problem pred učitelja tog novog predmeta postavlja se potreba za stvaranjem novog tipa motivacije, tj. *motivacije za govor ili govorno raspoloženje*.

Zdeslav Dukat

PROLEGOMENA ZA JEDNU NOVU GRČKU GRAMATIKU: GLAGOLSKI SUSTAV

Od burnog razvoja koji u modernoj lingvistici traje od de Saussurea klasični je grčki jezik osjetio veoma malo, manje i od eskimskog, čukotskog i drugih posve opskurnih jezika. Manje i od latinskoga: dok u opisivanju la-tinskoga neki noviji pokušaji primjene strukturalističke (G. Calboli) i gene-rativno-transformacijske metode (G. Lakoff) daju naslutiti mogućnost stva-ranja osnove za moderniji sinkronijski pristup, u klasičnom grčkom rijetki pokušaji te vrste ostaju uglavnom deklarativne naravi. Kao uvod u prvi sve-zak svoje opširne i temeljito zamišljene sintakse klasičnog grčkog jezika J. S. Lasso de la Vega¹ dao je kompetentan i detaljan prikaz suvremenih strujanja

¹ José Sánchez Lasso de la Vega, *Sintaxis griega*, I, Madrid 1968, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, pp. 644.

u lingvistici, u kojem se s odobravanjem govori o mnogim avangardnim pokušajima. Ali kad nakon toga prelazi na prikaz sintakse grčkih padeža, opet smo u posve tradicionalnim vodama i ne vidi se u čemu je novina u usporedbi s dosadašnjim opisima. Tako se deskriptivna gramatika i dalje drži modela koji svoj začetak duguju još antičkim gramatičarima, Dioniziju Tračaninu i Apoloniju Diskolu, a nastali su, dopunjeni rezultatima dijakronijske lingvistike prošlog stoljeća, u krilu mladogramatičarske lingvistike.

Nema sumnje da bi temeljitiji zahvat u skladu s načelima suvremene deskriptivne metodologije dao dobre rezultate. No njihovu plodnost zasad možemo tek naslutiti po usputnim zapažanjima i pojedinačnim sugestijama koje se ponegdje nalaze. Te mogućnosti ovdje ćemo ilustrirati na dva primjera, koje je u jednom predavanju članovima Zagrebačkog lingvističkog kruga iznio R. Katičić i koji izvrsno prikazuju bogate perspektive što ih suvremeni način lingvističkog mišljenja pruža grčkoj deskriptivnoj gramatici.

Prikaz grčkog akcenta u tradicionalnoj gramatici, rađen po taksonomskom principu nabiranja svih mogućih slučajeva i dopunjen nazivima za svaki od njih, naslijeđenim još iz antike, bio je nepregledan, otežavao je uočavanje pravilnosti i opterećivao memoriju. Primjenom jednostavne simboličke notacije Katičić je sve te slučajeve sveo na jednostavnu shemu, koja svojom elegantnom sažetošću stvara gotovo estetski užitek:²

- ~ ~ ~   (— = dug slog
 ~ ~ —   ~ = kratak slog
 ~ ~ ~   ~ = slog neodređene dužine)
 ~ ~ ~
 ~ ~ ~   (~ = zavinuti akcent, ' = oštri akcent
 ~ ~ ~

Naučivši čitati tu shemu, lako ćemo iz nje moći izvesti i zakonitosti koje su implicirane u grčkom akcenatskom sustavu: 1) zavinuti akcent ne može stajati na kratkim slogovima, a na drugom od desnog kraja riječi može stajati samo ako je prvi zdesna kratak; 2) oštri može stajati na sva tri sloga koji uopće dolaze u obzir, a na trećem zdesna samo ako je prvi zdesna kratak; 3) u grčkom akcenatskom sustavu potpuno je predvidljivo koji će akcent imati riječ ako samo znamo kvantitetu slogova i mjesto akcenta; izuzetak je jedino pretposljednji slučaj, kad je moguća konkurencija obaju akcenata.

Kombinirajući metodu »popis i propis«, Katičić je uspio jednom jedinom paradigmom prikazati grčku A-deklinaciju imenica ženskog roda, koja se u gramatikama redovito prikazuje četirima paradigmama. Budući da se pritom operira kompliciranom distinkcijom čistog i nečistog »a« (alpha purum/impurum), tradicionalni opis stvara učeniku nerijetko znatne teškoće pri svladavanju. Katičićev model, naprotiv, osvaja jednostavnom, lako razumljivom sažetošću i elegancijom:

² Sličan, iako manje ekonomičan opis daju A. H. Chase i H. Phillips, Jr, u svom »A New Introduction to Greek«, Cambridge, Mass, 1966.

	singular	plural
Nominativ	—ā —ǎ	—ai
Akuzativ	—ān —ǎn	—ās
Vokativ	—ā —ǎ	—ai
Genitiv	—ās	—ōn
Dativ	—āi	—ais

Za singular vrijedi dodatno pravilo: »ā« prelazi u »ō« ako pred njim ne stoji »e«, »i« ili »r«, odnosno ako »ā« nije nastalo sekundarno, tj. po nekom drugom glasovnom zakonu (npr. stezanjem ili naknadnim produljivanjem).³

Ta svoja deskriptivna rješenja, do kojih je došao u toku rada sa studentima i koja zaslužuju da uđu u sve nove gramatike grčkog jezika, Katičić je prikazao kao rječito opovrgnuće stavljenog mu prigovora da suvremena lingvistika, uza sve svoje teoretske značajke, nema veće praktične vrijednosti u nastavi. Pritom treba uočiti da u opisu grčkog akcenta i jednog detalja deklinacije Katičić nije primijenio neku od avangardnih metoda koje teže za tim da revolucioniraju tradicionalnu gramatiku: on se ograničio na to da poštujući opće poznata epistemološka načela integriranosti i ekonomičnosti, jednostavnosti i neproturječnosti, uz upotrebu elementarne simboličke notacije, prikaže na jednostavniji, integriraniji i za razumijevanje i pamćenje lakši način dva razmjerno komplicirana fragmenta grčke gramatike. Integriranost je ovdje postignuta većom apstraktnošću opisa i to možda zahtijeva veći misaoni napor za razumijevanje. Ali, za razliku od klasičnog taksonomskog nabrajanja postojećih slučajeva, on jasno prezentira pravilnosti i inherentne odnose koji u taksonomskom opisu nisu vidljivi.

Shvaćajući sintagmu »suvremena lingvistika« ne kao sinonim za supstrat raznih radikalnih pravaca u suvremenom jezikoslovlju, nego, naprosto, kao skup nekih elementarnih postulata opće teorije znanosti, protiv kojih se u opisivanju grčkog jezika i danas teško griješi, ovdje se daje prijedlog za nov strukturalni prikaz sustava grčke konjugacije.

II

Kod grčkog se glagola tradicionalno razlikuje sedam tzv. vremenskih, odnosno, točnije, aspekatskih osnova iz kojih se izvode svi glagolski oblici. Naziv »vremenske osnove« nije dobar jer kao kriterij nije uzeta kategorija vremena, nego aspekta ili glagolskog vida. Tome se u načelu ne može ništa prigovoriti. Otkako ju je polovinom prošlog stoljeća Georg Curtius uveo radi točnijeg opisivanja značenja i upotrebe pojedinih oblika, preuzevši je iz tadašnjih gramatika češkog jezika, ona se redovito uzima kao osnova za sistematizaciju. Opravdanost toga može se pokazati na više načina. Formanti za aspekt prvi se dodaju glagolskoj osnovi (leksičkom morfemu) kad se ova modificira u gramatičkom smislu, pa joj oni stoje bliže od svih ostalih formanata (vremenskih, načinskih). Također, mnogi oblici grčkog glagola neutralni su u po-

³ Katičićev prikaz usavršeni je i domišljeni oblik jedne stare ideje koja se u zametku nalazi još u staroj »Methodik des Unterrichts in der griechischen Sprache« Augusta Scheindlera, Wien 1915, Pichler, str. 34. No Scheindler, koji ispravno opaža da učeniku treba dati popis nastavaka prije svih paradigmi, nije uspio tri paradigme svesti na jednu (kako je to uspjelo Katičiću). Uz to, i njegov model pati od nedostatka da se ne vidi odakle to da u A-deklinaciji imenice na -a čine manjinu. Naprotiv, kod Katičića je to lijepo objašnjeno: većina imenica u »površinskoj strukturi«, tj. nakon primjene pravila obavezne transformacije »ā« u »ē«, jest na -ē, ali u »dubinskoj strukturi« sve imenice A-deklinacije završavaju na -a.

gleđu modalnosti, temporalnosti itd., ali svima im je aspekt određen: nema aspekatski neutralnih glagolskih oblika. Zato je od šest gramatičkih kategorija, koje se upotrebljavaju pri opisivanju sadržaja gramatičkih morfema grčkog glagola — a to su aspekt, vrijeme, način, dijateza, lice i broj, dok se tranzitivnost, s pravom ili ne, smatra leksičkim, a ne gramatičkim obilježjem — uzet upravo aspekt kao temelj sistematizacije.

Kombinirajući načelo diobe po aspektu s načelom diobe po tvorbi stvorili su lingvisti model od sedam osnova: prezentske, jake aorisne osnove, futurske, slabe aorisne, perfekatske, osnove jakog pasivnog aorista i osnove slabog pasivnog aorista. Toj se sistematizaciji može staviti više prigovora.

Nije opravdano što se jaka i slaba aorisna osnova uvrštavaju u popis kao zasebne jedinice, ali to se ne čini i s osnovom bestematskog jakog aorista, koja se od tzv. jakog (tematskog) aorista razlikuje samo odsustvom tematskog vokala. Također nije razumljivo zašto se osnovi jakog pasivnog aorista, koju ima ograničen broj glagola, priznaje status posebne osnove, dok se ne vrši distinkcija između jakog i slabog perfekta, koji ravnopravno dijele međusobno sve grčke glagole (glagoli na vokal, likvidu i dental imaju slabi ili k-perfekt, glagoli na labijal i gutural jaki), premda je jaki pasivni aorist zapravo izuzetak od pravila da se pasivna osnova tvori dodavanjem formanta -thē (slabi pasivni aorist). Prezentska se osnova smatra jedinstvenom, a poteškoća koja se sastoji u tome što postoje tematski i atematski glagoli rješava se tako da se postuliraju dvije konjugacije, čime se griješi protiv starog načela »entia non sunt multiplicanda«. Još je gore što se u nekim gramatikama tvrdi da se tematska i atematska konjugacija razlikuju i u aoristu, pa se uvodi tzv. k-aorist, čija se opravdanost temelji na samo tri od nekih 50 aorisnih oblika koji su svi, naprosto, ponešto specifični oblici jakog bestematskog aorista.

Vidimo da se pri takvom modeliranju miješaju kriteriji i da su nedosljednosti očigledne. Zato je bolje ograničiti se na jedan jedini kriterij, naime kriterij gramatičkog sadržaja i prema njemu klasificirati osnove. Tada se može unutar svake osnove izvršiti klasifikacija prema tipovima tvorbe.

Budući da grčki glagol pokazuje tri aspekta, trajni, svršeni i gotovi, logično je da se na principu aspekta postuliraju tri osnove, koje nije prikladno nazivati prezentom, aoristom i perfektom, što dovodi do pogrešnih asocijacija jer su termini preuzeti iz latinske gramatike, gdje označavaju nešto posve drugo, nego bi prema analognom prijedlogu Meilleta za latinski glagol bilo bolje zvati ih infektumom, konfektumom i perfektumom. Ako se sad uzme u obzir i vremensko obilježje, pridolazi i četvrta osnova, futurska: oblici za budućnost trajne i svršene osnove izvode se ne iz odgovarajućih osnova infektuma odnosno konfektuma, nego dodavanjem futurskog formata -so/se-neposredno na glagolsku osnovu. Uzevši u obzir i kategoriju dijateze dobit ćemo i petu osnovu, budući da se u grčkom u svršenom aspektu medij razlikuje oblikom od pasiva:

	Aktiv	Medij	Pasiv
Infektum (trajnost)	+	+	—
Konfektum (svršenost)	+	+	+
Perfektum (gotovost)	+	+	—

Tako dolazimo do ukupno pet osnova grčkoga glagola, koje su definirane aspektom, vremenom i dijatezom. Ostale tri gramatičke kategorije, način, lice i broj, ne uzimaju se pritom u obzir kao kriterij za klasifikaciju.

Budući da grčki glagol ima četiri načina uz dvije nominalne tvorbe, a u indikativu razlikuje i tri vremena, svaka od pet osnova ima slijedeću shemu:

indikativ budući		(optativ)		(infinitiv)	(particip)
indikativ sadašnji	konjunktiv	optativ	imperativ	infinitiv	particip
indikativ prošli					

Ovdje su opet zanemareni lice i broj, što je lako razumljivo: svaka od jedinica u shemi zamjenjuje cijelu paradigmu od po 3 lica u 3 broja. Indikativ budući ima u grčkom uvijek svoj vlastiti optativ, infinitiv i particip, ali su oni stavljeni u zagrade jer imaju posebnu namjenu: tako optativ budući nema modalno značenje optativa (želja, odnosno mogućnost), nego zamjenjuje indikativ futura u zavisnim konstrukcijama, infinitiv budući označava namjeru itd.

Gornja shema ostvaruje se potpuno samo u osnovi perfektuma, koja je dosljedno izvedena. Budući da se futur od infektuma i konfektuma izvodi, kako je bilo spomenuto, iz zasebne osnove, te ako dodamo petu, pasivnu osnovu potpun prikaz sustava grčkog glagola izgledao bi ovako:

1. INFEKTUM (trajnost)	indikativ sad. / indikativ pr.	konjunktiv	optativ	imperativ	infinitiv	particip
2. FUTUR (traj/svr)	indikativ bud.	—	(optativ)	—	(infinitiv)	(particip)
3. KONFEKTUM (svršenost)	indikativ pr.	konjunktiv	optativ	imperativ	infinitiv	particip
4. PERFEKTUM (gotovost)	indikativ bud. / indikativ sad. / indikativ pr.	— / konjunktiv	(optativ) / optativ	— / imperativ	(infinitiv) / infinitiv	(particip) / particip
5. PASIV (svršenost)	indikativ pr. / indikativ bud.	konjunktiv / —	optativ / (optativ)	imperativ / —	infinitiv / (infinitiv)	particip / (particip)

Da u svršenoj osnovi (konfektum, aorist) manjka indikativ sadašnji, razumljivo je po sebi: radnja ne može biti istodobno sadašnja i svršena. U našem jeziku, doduše, postoji oblik nazvan »svršeni prezent«, ali on ima bitno drukčiju sintaktičku funkciju od one koju implicira naziv tog oblika. Budući da pasiv postoji također i u konfektumu, isto vrijedi i za nj.

Pasivna osnova ima i svoj vlastiti budući indikativ zajedno s ostalim načinima i nominalnim oblicima.

Prema navedenoj shemi vidljivo je da futurska osnova nije aspekatski neobilježena, kako se ponekad tvrdi: ona je obilježena kao ne-gotovost jer postoji opozicija prema futuru gotovom (osnova perfektuma). Ali jest aspekatski neobilježena prema opoziciji trajnost/svršenost, jer isti oblici služe kao budućnost i za infektum i za konfektum. To je, dakako, nesavršenost sustava. Ona je, kako znamo, uklonjena u novogrčkome, gdje postoji razlika između futura θά γράφω (»ću da pišem«) i ἄ γράψω (»ću da napišem«).

III

Unutar te sheme od pet osnova treba izvršiti klasifikaciju prema načinima tvorbe, jer ni za jednu od njih ne postoji samo jedan takav. Pasivna osnova tvori se na dva načina (jaki i slabi), isto tako osnova aktivnog perfektuma, te futura. U prvom slučaju slaba tvorba (-thē-) jest pravilo, a jaka je izuzetak koji postoji kod četrdesetak glagola. U druga dva slučaja predvidivost je gotovo potpuna: prema završetku glagolske osnove možemo znati hoće li

glagol imati jednu ili drugu tvorbu. U konfektumu postoje zapravo dva osnovna načina tvorbe: s formantom -s- li bez njega. Uz to tzv. jaka tvorba, bez -s-, može nastati dodavanjem tematskog vokala -e/o- glagolskoj osnovi ili bez njega. Tako postoje sigmatski (slabi) aorist, jaki tematski i jaki bestematski. Nepotrebno je uvoditi poseban četvrti k-aorist zbog po tri oblika triju glagola, koji u prezentu pripadaju atematskoj konjugaciji. Ti glagoli imaju u stvari jaki bestematski aorist, koji se od osnovnog tipa razlikuje u nekoliko pojedinosti: u singularu indikativa aktivnog imaju format -k- i nastavke sigmatskog aorista, imaju medij, u 2. licu singulara imperativa nastavak je -s umjesto -thi. Te su razlike tako neznatne da ne opravdavaju uvođenje posebne aorisne osnove.

IV

Najbrojniji su načini tvorbe prezentske osnove (infektuma). Osim formanta -θ- postoji još cio niz drugih (-j-, -sk-, prezentska reduplikacija, -an-, -n-, -ne-ny-, -e- i još neke rjeđe tvorbe). Čini se na prvi pogled da poznavanje prezentskih formanata nije potrebno, jer se glagol u rječniku već navodi u prezentskoj osnovi. No budući da se ostale osnove mogu načiniti samo tako da čistoj glagolskoj osnovi dodamo odgovarajuće formante, potrebno je znati što treba oduzeti od oblika iz rječnika da se dobije glagolska osnova, tj. da se tom obliku oduzme oznaka trajnosti.

Da bi se riješio taj problem, uobičajilo se glagole razvrstavati u osam razreda prema sufiksima koji se dodaju za tvorbu osnove infektuma. Ta klasifikacija odgovara četirima latinskim konjugacijama, sanskrtskim glagolskim razredima itd. Ona, međutim, ne zadovoljava.

Pogrešno je, dakako, što se tih osam razreda dijeli na prva četiri »pravilna« i na druga četiri »nepravilna«, premda je točno da su anomalije (većinom posljedica djelovanja glasovnih zakona) češće kod ovih potonjih. No neobičnih prijevoja i višestrukih osnova ima i kod tzv. pravilnih glagola. U pravom smislu nepravilni su samo glagoli tzv. osmog razreda: kod njih postoji više osnova koje se međusobno nadopunjuju u raznim aspektima, a nema jedne zajedničke glagolske osnove, iz koje bi se mogle izvesti sve ostale.

Podjela na osam razreda (uz dva ili tri daljnja za glagole atematske konjugacije) nije dobra zato što načina tvorbi ima više nego osam, a uz to između -j- razreda i -t- razreda postoji komplementarna distribucija: formant -j- imaju svi glagoli osim onih na labijal, a formant -t- imaju samo glagoli na labijal. Već je iz toga očigledno da se radi o glasovnom zakonu (-Lj)-Lt-, gdje L stoji kao oznaka za labijale), pa je, prema tome, suvišno uvoditi poseban razred za verba labialia.

Zbog velikog broja prezentskih sufiksa i njihove vrlo različite produktivnosti (veoma visoka kod -j-, veoma niska kod -e-) možda je najbolje odbaciti podjelu na razrede i ograničiti se samo na popis formanata uz oznaku njihove čestote. No potpunije istraživanje može sugerirati i bolja rješenja.

V

Po ugledu na Kühner-Blassovu »Grčku gramatiku« neki noviji autori prikazuju tvorbu pojedinih aspekatskih osnova tako da ih sve svrstavaju u dvije velike grupe: one s formantom -θ- (jake) i one s ostalim formantima (sla-

be). Time se načelo klasifikacije po aspektu (uz sekundarnu primjenu kriterija vremena i dijateze za futur i pasivni aorist) zamjenjuje načelom klasifikacije prema načinu tvorbe. Tako u istu grupu dolaze infektum, konfektum i perfektum, a unutar svakoga od tih aspekata dolazi do cijepanja, što se ne čini najsretnijim rješenjem. Preglednost se potpuno gubi.

Čini se da je najpovoljnije zadržati tradicionalno načelo podjele osnova prema aspektu, pa onda unutar svake od tako dobivenih pet osnova izvršiti klasifikaciju glagola prema tvorbi, kako je gore prikazano.

Tako dobiveni model bit će integriraniji i pregledniji, a neće biti miješana kriterija. Njime će se ujedno izbjeći nepravilnost koja se sada javlja u nastavi da se razbijaju logičke cjeline: aoristi se tumače na pet različitih mjesta u gramatici (što je normalna posljedica metode koja dvama od njih daje dignitet zasebne osnove, a trećem, njima po upotrebi i čestoti ravnopravnom, ne), razbija se jedinstvenost sistema infektuma itd. Gramatika pisana prema tako opisanom sustavu grčkoga glagola pokazala bi zacijelo znatnih prednosti pri učenju i podučavanju.